

Įtempti fanatiko raumenys

Antanas Škėma, *Das weisse Leintuch*, aus dem Litauischen von Claudia Sinning, mit einer biografischen Skizze von Jonas Mekas, Berlin: Guggolz, 2017, ISBN 978-3-945370-10-0

Balsų dauguma *Balta drobulė* pripažinta didžiu lietuvių autoriaus Antano Škėmos moderniu romanu, sukurtu išėivijoje 1952–1954 m.

Knygos pabaigoje vertėjos dėka galima aptikti visą puslapį užimančią autoriaus nuotrauką, darytą 1951 m. Niujorke ne ką ne prastesnio asmens nei Jonas Mekas. Joje matome tarsi klajūno ir dendžio derinį, kuriame nusveria dendžio įvaizdis. Skrybėlė, apsiaustas, plačios kelnės, viena koja užmesta ant kitos, dešinėje rankoje cigaretė. Yra labai panaši Albert'o Camus, sėdinčio ant laiptų bei vilkinčio puošnų apsiaustą, nuotrauka iš to paties dešimtmečio.

Toks atitikimas neatsitiktinis. Antanas Škėma, gimęs 1910 m. Lodzėje, kur mokytoju dirbo jo tėvas, ir žuvęs Pensilvanijoje per automobilio avariją, vertinamas kaip modernios, tačiau ne nacionalinės-romantinės, pokario literatūros atstovas. Prancūzų egzistencializmas jį veikė ne mažiau nei klasikinio modernizmo romano rašymo technikos.

Ir štai Lietuva tikra to žodžio prasme tapo dinamiška sąvoka žemėlapyje. Šios šalies istorija taip glaudžiai susijusi su artimiausiais kaimynais, kaip jokios kitos, taip pat ir tuo požiūriu, kad šalis arba šalies dalis laikinai priklausė šiosioms kaimynėms ir neturėjo jokio suvereniteto. Priešingai nei likusios dvi Baltijos šalys, Lietuva, ypač jos aukščiausieji visuomenės sluoksniai, buvo stipriai susiję su Lenkija, orientuoti į lenkiškąją katalikybę. Ir patį Škėmą motina orientavo į šią tikėjimo atšaką.

Mitologiškai veikiantis liftas

Autobiografinių detalių stipriai prisodrintas romanas pasakoja rašytojo Antanos Garšvos, kuris emigracijoje Niujorke, viename prabangiame viešbutyje, dirba liftininku, istoriją. Protagonistas Antanas Garšva, kaip ir jo kūrėjas (po to, kai jo kraštą okupavo sovietai), iš pradžių išvyko į Vokietiją, kur dirbo DP pabėgėlių

stovykloje, po to persikėlė į Ameriką, kur pradėjo dirbti liftininku. Liftas yra jo darbo vieta bei įrankis – jis sukuria ir laiko tarpusavyje nederančių romano elementų rėmus. Liftas kelia mitologiškai: „Up ir down, up ir down griežtai įrėminatoje erdvėje. Nauji dievai čia perkėlė Sizifą. Šie dievai humaniškesni. Akmuo neteko žemės traukos. Sizifui nereikalingi gyslota raumenys.“¹

Ar derėtų Garšvą įsivaizduoti kaip laimingą žmogų, galima išskaityti jau kitame puslapyje, kadangi romano istorija aprėminta santykių su lietuviais dabarties, santykio su ištekėjusia moterimi ir fakto, kad jis tariamai mirtinai serga. Jei ir iš tiesų serga, jis vis atideda savo vizitą pas gydytoją, kad tik nesužinotų ligos diagnozės.

Tačiau tai nėra pagrindinė mus prikaustanti istorija, nors ji apie Amerikos lietuvių išėivijos pokario bohemą, kuriai priklausė ir Jonas Mekas, pateikia charakteringų laikotarpio liudijimų kaip joks kitas romanas. Vis dėlto šitai nepaaiškina iki šių dienų besitęsiančio šio romano poveikimo lietuvių literatūrai, ypač įvertinus formalius ir kalbinius romano aspektus. Kitais žodžiais tariant, romane kalbama ne apie Lietuvą ar kančias, kurias ši šalis patyrė, o apie literatūrą.

Škėma pasitelkia visą modernaus romano instrumentų rinkinį, taip pat ir vietos atmosferą. Jis naudoja (pseudo)dokumentinius savo personažo užrašus iš vaikystės bei jaunystės, taip pat ir eilėraščius bei (liaudies) dainas. Kurdamas jis įdarbina būdingą penkiasdešimtųjų Niujorko ritmą ir sumaniai atskleidžia provincialumo bei tarpukario Lietuvos atmosferą. „Autostrada pasisuko, ji užkabino milijonierių kvartalus. Prabėgo Fred Astairo šokių mokykla, puritoniškai nugenėti parkai, kolonialinio stiliaus vilos, vienas antras Cadillacas, neįstumtas į garažą, ir paskutiniuoju mirgėjimu dingo raudona Shell reklaminė lenta.“²

Škėma gali būti ironiškas ir sarkastiškas, tačiau taip pat ir egzistencialistiškai rimtas ar net sentimentalus. Šis romanas nėra lengvai paniūniuojama dainelė, jis veikiau primena daugiatonę simfoniją, kuria malonu mėgautis.

Tarkime, čia esama kone klasikiniiais vadintų epizodų, kaip antai neryžtingas bandymas jaunystėje nusižudyti, įkvėptas Schopenhauerio veikalų apie valios neigimą. Po to, kai jaunas Garšva paskutinę akimirką vis dėlto nusprendžia miške nepasikarti, veiksmas tęsiasi šitaip: „Liaudies Namų kambarėlyje jis ilgai trynė rankšluosčiu drėgnas kojas ir vėliau, palindęs po antklode, vienoje rankoje laikė Pivošos feljetonų rinkinį, o antroje – ilgoką krovūvinės dešros gabalą. Buvo jauku.“³

1 Antanas Škėma, *Rinktiniai raštai: Proza*, Vilnius: Vaga, 1994, t. 1, p. 301.

2 *Ibid.*, p. 308.

3 *Ibid.*, p. 304–305.

Taip jauku, be abejonės, nuolat nebūna, daug dažniau protagonisto atsiminimuose iškyla nuopuolio epizodai. Ir tai yra XX a. pirmosios pusės nuopuolis. „Apvaizda mane paskyrė lavonų stebėtoju. Aš jų prisižiūrėjau įvairiausiose padėtyse“, – sakoma vienoje vietoje. Ir tuomet išvardijami baisumai su visomis detalėmis.

Poetas tarsi fechtuotojas

Suprantama, kodėl Škėma negalėjo žengti kitų lietuvių autorių, kuriančių gražią nacionalinę, romantizuotą literatūrą, pėdomis. Pagrindinėje romano scenoje vyksta Garšvos ir poeto Vaidilionio, po karo atsidūrusių Vokietijos DP stovykloje, susitikimas. Reikėtų pridurti, kad „iš 100 000 savo gimtinę palikusių lietuvių maždaug 58000 žmonių gyveno DP stovyklose, esančiose vokiečių žemėje, kurių didžiąją dalį sudarė politinis ir kultūrinis šalies elitas“; – kaip savo komentaruose išnašose rašo Claudia Sinnig. Toliau ten pat pažymima, kad „nuo 1945 m. iki 1949 m. Vakarų Vokietija buvo tapusi lietuvių kultūros stovykla ir veiksmo vieta“. Neatsitiktinai tokioje stovykloje pirmą kartą susitiko Jonas Mekas ir Antanas Škėma.

Romane vykusi yra įstabius gamtos prisodrintus vaizdus kuriančio Vaidilionio ir Garšvos polemika, kuri ir Škėmos *alter ego* Garšvai reiškia praeities ir ateities sandūrą. Garšva nežvelgia į tai su įniršiu, veikia tarsi fechtuotojas arba azijietiškos savigynos meistras sudaro kontrastą gilios rimties apimtam varžovui viename gražiausių šios vykusių vaizdinių nešykštinčios knygos epizodų: „fanatikai ir jų pasekėjai įtempia ir raumenis, ir sielą“, pagalvojau.“⁴

Nuostabu, kad 1952–1954 m. rašytas ir pirmąsyk 1958 m. išėvijoje Londone išleistas romanas nekelia apdulkėjusio kūrinio įspūdžio. Štai užfiksuoti XX amžiaus baisumai XXI amžiuje žadina jausmą, trykštantį viltimi, kad dar ne viskas prarasta. Ir tai tampa akivaizdu dėl vertėjos darbo. Autorius, anuomet įtempęs visas jusles, išgavo tam tikrą polifoniją, kuri vienu ar kitu tonu primena *Ulisą*. Vertėjai pavyko tai perteikti.

Iš vokiečių kalbos vertė Deividas Preišegalavičius

Perpublikuota iš: Jochen Schimmang, „Die angespannten Muskeln des Fanatikers“, *Die Tageszeitung am Wochenende* (TAZ.AM Wochenende), 2017 04 15–17.

4 *Ibid.*, p. 398.